

УДК 316.4

О.В. ГАНЖА

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ “СОЦІАЛЬНА ЗРІЛІСТЬ” У ПРАЦЯХ КЛАСИКІВ СОЦІОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ

У статті концептуалізовано поняття “соціальна зрілість” у межах соціологічного дискурсу. Досліджено проблему соціальної зрілості в межах соціологічних досліджень. Здійснено порівняльний аналіз проблематики соціальної зрілості в межах соціологічної та інших наук.

Ключові слова: особистість, теорія особистості, зрілість, дорослість, соціальна зрілість.

У сучасній соціологічній думці існує багато суперечностей, вирішення яких дає можливість суттєво розширити соціологічне знання. Причиною таких суперечностей дуже часто стає міждисциплінарна співпраця, до результатів якої відноситься розвиток тих чи інших термінів і понять, що мають за своєю сутністю відношення до соціологічного дискурсу, але використовуються ці терміни та поняття в межах інших наук. Одним із таких термінів є поняття “соціальна зрілість”.

Мета статті – дослідити особливості концептуалізації поняття “соціальна зрілість” у працях класиків соціологічної думки.

У педагогічній науці поняття “соціальна зрілість” широко використовується. Виходять педагоги з того, що зрілість є важливим компонентом становлення особистості в суспільстві. До того ж це поняття поєднує особливості біологічного і соціального в межах розвитку як окремої людини, так і соціобіологічного й соціального розвитку різних соціальних груп і соціальних спільнот.

Протистояння біологічного й соціального як у сфері людського визрівання, так і людського розвитку є домінуючим чинником аналізу сутності як безпосередньо поняття “зрілість”, так і поняття “соціальна зрілість”. У процесі становлення знання про соціальну зрілість, на нашу думку, особливої важливості набувають радикалізовані концепції, що відкидають значущість інших чинників, це надає нам можливість в межах теоретичного аналізу більш детально досліджувати окремі частини бініризованих (двофакторних) систем становлення та функціонування соціальних процесів.

До таких ми відносимо концепцію В. Орлова, в якій саме соціальне є домінуючим вектором розвитку соціобіологічних систем. На його думку, домінування соціального над біологічним зумовлене тим, що соціальне створює біологічне, адже біологічна життєдіяльність людини може відтворюватися тільки соціальним способом через виробництво для його життя

предметів [6, с. 20]. Виходячи з того, що ця концепція була створена понад тридцять років і в межах марксистсько-ленінської парадигми, то вона вимагає певного коректування, виходячи з особливостей соціального буття в умовах ринкової економіки. На нашу думку, така корекція повинна здійснюватися шляхом додавання до неї таких чинників як освоєння символічного й соціального капіталів, котрі формують соціальну реальність, подолати яку неможливо лише за допомогою біологічних чинників.

Поняття соціального та символічного капіталів увійшли до соціологічного дискурсу в умовах пізнього структуралізму й раннього постструктуралізму. Ці поняття надали можливості розширити межі дослідження соціальної структури різних аспектів соціальної динаміки у сфері соціальної дії.

Поняття “соціальний капітал” відповідно до соціологічної теорії, прийнято розглядати як елемент соціології постмодернізму й тому слід зазначити, що першим визначення цього поняття дав П. Бурд’є, який визначав соціальний капітал як “ресурси, засновані на родинних відносинах і відносинах у групі членства” [9, с. 21]. Це визначення є домінуючою формою основи соціального капіталу, котрий визначається як соціальні ресурси. Відносно протистояння первинності та вторинності соціального й біологічного соціальні ресурси в цьому понятті являють собою певний генетичний набір. Так званий набір якостей, з яких складається та індукується соціальна зрілість, такий собі соціогенетичний набір.

Генетика – наука про закономірності спадковості й мінливості [1]. Це розуміння генетики є класичним і підходить для різних наук, але воно лише частково задовольняє соціологію як предмет. Адже соціологія не досліджує гени й генотипи, але дослідження їх процесів та явищ через особливості соціального часу виявляє схильність до їх накопичення та нашарування. Диференціювання соціального знання як один з головних наслідків соціологічного аналізу і повинен передбачати так звану соціальну ретроспективу, яка стає можливою через перегляд уже згаданих нашарувань соціального знання, що для полегшення цих процесів повинна піддаватися певній ефективній алгоритмізації. І саме тому важливим диференційним рубіконом у згаданому процесі є поділ знання на класичну й сучасну його частини. Під класичною ми розуміємо власне генетику, а під сучасною – соціогенетику.

Соціогенетика є відносно новою галуззю соціального знання. Це знання є комбінованим і мультипарадигмальним. Це витікає з того, що соціогенетика оперує поняттями не тільки соціології, але й інших суспільствознавчих і гуманітарних дисциплін. У сучасній соціологічній думці не сформовано єдиного підходу до визначення поняття “соціогенетика”.

Сьогодні ми розглядаємо соціогенетику, тобто її визначення з точки зору праць класиків соціологічної думки. Підтримуючи думку відомого російського соціолога Н. Кондрат’єва, ми під поняттям “соціальна генетика”, розуміємо теорію еволюції громадського життя й окремих її сторін, що вивчає закони розвитку останніх явищ” [5, с. 275]. У теорії Н. Кондрат’єва соціальна генетика є третім етапом розвитку суспільства

[48, с. 275], що дещо перетинається з ідеями П. Сорокіна, які викладені в його соціокультурній теорії [7]. Та на сьогодні соціогенетичне знання суттєво розширилося й вишло за межі згаданих нами витоків. Сьогодні, на нашу думку, найаргументованішу версію соціогенетичної теорії запропонував Ю. Яковець. На його думку, динамічна складова соціогенетики полягає в тому, що вона досліджує три потоки взаємозалежних, але різних процесів: спадковість у динаміку суспільних систем, зміст, механізми передачі спадкоємного ядра, генотип цієї системи; спадкоємну мінливість, причини створення й закріплення в генотипі стійких змін [9, с. 85]. Поєднуючи класичні й сучасні погляди на соціогенетику ми приходимо до висновку, що соціогенетика є науковою концепцією, що базується на інтегральному знанні про соціальні символи й коди, які зберігають інформацію про спадковість та історичні особливості функціонування тих чи інших соціальних систем. Важливість цього знання і полягає в перенесенні, збереженні та реалізації соціального та інших видів знання про функціонування різних соціальних об'єктів і систем. І саме так ми й поєднуємо генетичну й соціогенетичну складову біологічних, соціальних і соціогенетичних процесів.

Вивчення генетичних і соціогенетичних аспектів зрілості та соціальної зрілості актуалізується через перманентну необхідність істотних змін в навколишньому середовищі, які можуть носити як цілеспрямований, так і стихійний характер. Саме тому через наявність високого рівня нестабільності розвитку соціальних систем і соціальних процесів і слід розглядати в розрізі як генетики, так і соціогенетики.

Прикладом взаємодії перетворення генетичного знання в соціогенетичне з поправкою на вже згадану нами концепцію В. Орлова [6] є теорія польського спортивного генетика В. Лях, який у спортивній генетиці досліджував генетичні особливості потенційної можливості відтворювати фізичні рухи за певні часові проміжки [10, с. 268]. Цю інформацію та напрацювання можна екстраполювати відносно соціогенетичного знання (ставити завдання, досліджувати), соціоінженерії (можливість програмувати певну соціальну поведінку окремих соціальних груп, виходячи з особливостей, їх генетичних особливостей як окремих особистостей, так і соціогенетичних особливостей цих соціальних груп).

У згаданій концепції В. Лях вже на рівні спортивної генетики відбувається концептуалізація думки про первинність саме генетичного, адже первинність генетичного над соціальним – це один із головних конструктів генетики взагалі. До того ж, зауважимо на важливості цього процесу – біологія є старшою за соціологію, і розвиток генетичного знання відбувався на біологічній базі, саме тому сьогодні розвиток соціогенетичних концепцій зазвичай також відбувається в біології, а запропоновані в межах соціологічного дискурсу мають суттєво більше критики, ніж біологічні. Цей факт містить окремі аспекти соціальної дисфункціональності, та водночас вони мають і додаткові плюси, адже така прискіпливість критиків сприяє подальшому розвитку якісних досліджень у соціогенетиці, що є важливим чинником подальшого розвитку соціальної зрілості.

Повернемося до соціального капіталу. Його значення як головного аргументу в сфері протистояння біологічного й соціального на користь соціального є одним з найголовніших. Окрім класичного визначення соціального капіталу розглянемо розширене, автором якого є Д. Коулмен. На його думку, “соціальний капітал” [8] – це потенціал взаємної довіри й взаємодопомоги, цілераціонально сформований у міжособистісних відносинах: зобов’язання й очікування, інформаційні канали й соціальні норми. В нашому випадку соціальний капітал у сфері зрілості та соціальної зрілості стає зрозумілішим, адже нівелюється абстрактність накопичувальності соціальних дій і зовнішніх аспектів виявів функціонування соціальних систем. Інформаційну підтримку в сфері регуляції швидкої змінюваності соціальних норм відіграють саме інформаційні канали й так звані соціальні мережі, які дають змогу переносити соціально важливу інформацію. І енергетичним вектором цього процесу є цілераціональність, яка спрямовує зусилля для підтримування цієї системи з точки зору важливості функціонування окремих соціальних груп, спільнот і суспільства взагалі за умов гармонійного взаємозв’язку між ними, що є необхідною умовою сталого розвитку суспільства та його інституцій.

Високий рівень імітації чи так званої симулякризації, тобто високий рівень вплітання імітаційних компонентів у соціальні практики й соціальні дії, підвищує рівень важливості символічного капіталу. Він поряд з релігійним капіталом утворює єдину можливу форму нагромадження [3, с. 230]. Така увага, яка приділяється релігійному капіталу поряд з соціальним і символічним капіталами, – це результат того, що релігійний капітал і всі соціальні практики були безпосередньо пов’язані із соціумом, а релігійна парадигма була домінуючою в сфері соціального буття. Водночас релігія як соціальний інститут за своїми догмами й постулатами створили меганаративну абстракцію, що пронизала всі соціальні практики всіх традиційних суспільств. До того ж символічна складова виявилася настільки природною для розвитку як індустріального, так і постіндустріального суспільств. З’явилися десятки нових соціокультурних систем, які все продукують і продукують різні символічні системи. І тому сьогодні у соціологічній науці вони вже розглядаються як окреме соціальне явище.

На думку П. Бурд’є, “символічний капітал – це “капітал честі й престижу, що робить інститут клієнтелі” [4]. Цей інститут створює так звану “парадну істину”, яка за допомогою символів вносить суттєві зміни в соціальну реальність. Його можна назвати соціальним потенціалом як окремої особистості, так і соціальних груп загалом.

П. Бурд’є зазначає: “Знаючи, що символічний капітал – це кредит, але тільки в самому широкому значенні слова, тобто свого роду аванс, задаток, позичка, які одна лише віра всієї групи може надати особистості, матеріально-символічні гарантії”, саме тому легко зрозуміти, що демонстрація символічного капіталу становить один з механізмів, завдяки якому капітал йде до капіталу. До речі матеріально-символічним винагородженням можуть

бути гроші, котрі, незважаючи на свою мінову функцію відіграють роль у багатьох соціально-економічних процесах одного з найбільших і найбільш значимих символів. Реформування світової грошової системи сьогодні призводить до появи нових технологічних форм віртуалізації грошових коштів. Почався цей процес після відміни золотого гарантування паперових грошей і на сьогодні не тільки культура, але й економіка більшості країн світу та взаєморозрахунки між ними знаходяться у віртуальному вимірі. Як бачимо ускладнення технологічного рівня призводить до створення все нових і нових атрибутів соціального й символічного капіталів та їх значимість у соціалізації та інкультурації особистості та соціальної групи в цілому.

Відомо, що процес розвитку людини є надзвичайно складним і індивідуальним як на біологічному, так і на соціальному рівнях. Цей період має свої фазові й пубертальні особливості. Через них виникає безліч дисфункцій, які в підлітковому віці призводять до девіантної і делінквентної поведінки. В соціології та соціальній роботі їх прийнято називати вадами соціалізації.

Індивідуальний розвиток дорослої людини являє собою не продовження онтогенезу із закладеної в ньому філогенетичною програмою, а цілком окрему й самостійну програму, яка реалізовується як індивідуальний соціобіологічний процес. Цей процес є не своєрідним продовженням вторинної соціалізації. У період після ранньої юності процес дозрівання індивіда й особистості триває, проходячи через стадії молодості, дорослості, зрілості, старості. Всі ці фізіологічні фази розвитку особистості характеризуються певними соціальними характеристиками вже на соціальному рівні, що часто призводить до поєднання індивідуальних і групових (характерних для тієї чи іншої соціальної групи) соціальних стереотипів. Завершується цей цикл логічним біологічним кінцем життя (який, зрозуміло, може наступити й на більше ранніх етапах, ніж, старість – через невиліковну хворобу, нещасний випадок, суїцид тощо), що, в свою чергу, зменшує соціальну активність, яка через невеликий проміжок часу майже згасає і може існувати тільки як результат минулих справ і в думках інших людей. Отже, соціальне переважає біологічне, хоча в цьому випадку йдеться про первинність біологічного в функціонуванні особистості і більш високий рівень стійкості соціальної сторони життя. Водночас відносність зазначеної нами тези помітна, виходячи з фактору часу і простору, і в усіх випадках масштаби соціального значиміші за біологічне. І навіть в часі соціальне переважає біологічне, адже поява на світ людини зумовлена такими соціальними інститутами, як шлюб, материнство, батьківство, відтворення населення, планування родини та інших соціальних інститутів, що планує життя, тобто функціонування людини, поєднання біологічних матеріалів і соціальних намірів окремих особистостей в окремих малих соціальних групах створюють біологічні й соціальні передумови для майбутнього розвитку особистості в майбутньому й пубертальному періодах.

Поняття біологічної зрілості суттєво відрізняється від соціальної. Зрілість – найтриваліший період онтогенезу, що характеризується тен-

денцією до досягнення найвищого розвитку духовних, інтелектуальних і фізичних здатностей особистості. Ця основна біологічна характеристика особистості, яка цікавить учених з різних областей знань, що зумовила розвиток акмеології – науки про період максимального розквіту, особистісного росту, вищого моменту прояву духовних сил. Назва науки сформульована Н.А. Рибніковим у 1928 р., коли він запропонував включити до предмету вікової психології фундаментальний розділ – психологія розвитку зрілості або дорослості [2, с. 370]. Цей науковий напрям не мав стійкого сталого розвитку через відсутність соціологічних досліджень і запровадження соціальних технологій в акмеології. На сьогодні одне із завдань соціології полягає у дослідженні поняття “соціальна зрілість” у своїй предметній області за допомогою серії теоретичних та емпіричних соціологічних досліджень.

Біологічна зрілість зазвичай настає разом зі статевою зрілістю, яка свідчить про можливість виконання репродуктивної функції. На нашу думку, саме весь біологічний розвиток людини як біологічного індивіда і зводиться до підготовки людини до виконання саме репродуктивної функції. В подальшому, залежно від статі, ця зрілість змінює скалярність свого біологічного вектору, адже для жінок цей вектор спрямовується в сферу виховання дітей, тоді як для чоловіків – збільшення кількості власних дітей. Звичайно, що контрацептивна революція останнього століття змінила сутність, але не змінила його символічності.

Соціальна зрілість, з точки зору держави, яка оцінюючи біологічні й соціальні якості особистості, встановлює певні межі включення людей у ті чи інші соціальні процеси. Зазвичай такі обмеження вираховуються у віковому вимірі. Тобто встановлюється певний віковий ценз, настання якого свідчить про досягнення зрілості індивіда для держави. Цей ценз різниться залежно від країни. З часом цей ценз може змінюватися. Сучасні підлітки ростуть у тепличних умовах, за них багато чого вирішують батьки. Це велика проблема: полове дозрівання починається раніше, а особистість формується набагато пізніше або взагалі не формується [5]. В Україні існує кілька цензів, які закріплені юридично. Зрілість у юридичній науці розглядається як правоздатність, яка має свої особливості й етапи, які також залежать від віку та психічного стану особистості. Це говорить про відсутність індивідуального підходу до діагностування факторів повноліття та правоздатності. Вони фіксуються автоматично за віком та станом здоров'я.

Дослідження сфери соціальної зрілості без структуризації суспільства, на нашу думку, не є ефективним. Соціальна структура має на увазі статичні аспекти існування соціальних форм, які в соціальному просторі реалізуються в динаміці конкретних потоків людської активності, соціальних процесів. Соціальний простір являє собою в такий спосіб багатомірний простір з безліччю соціальних полів, у кожному з яких індивіди та їхні групи займають відповідні позиції, а “вихрові потоки” й “силові лінії” соціального простору й соціальних полів направляють потоки активності людей. І саме тому оцінка соціальної зрілості повинна стати індикатором

дослідження ефективності використання соціального простору в межах ефективності функціонування сучасного українського суспільства.

Висновки. Отже, під соціальною зрілістю в межах соціологічного дискурсу ми пропонуємо розуміти можливість реалізовувати свій соціальний потенціал у соціальному просторі, спираючись на особливості соціального й політичного устрою країни та суспільства, за допомогою консонансу між ціннісними установками домінуючих соціальних груп з окремою особистістю в процесі узгодження в соціальному часі.

В цілому слід зазначити, що категорія “соціальна зрілість” має всі можливості після дослідження в межах соціологічного дискурсу стати однією з невід’ємних категорій соціології взагалі та соціології особистості зокрема.

Список використаної літератури

1. Айала Ф. Современная генетика : в 3 т. / Ф. Айала, Дж. Кайгер. – М. : Мир, 1987–1988. – Т. 1. – 295 с.; Т. 2. – 368 с.; Т. 3. – 335 с.
2. Бодалёв А.А. Вершина в развитии взрослого человека / А.А. Бодалёв. – М., 1998. – 370 с.
3. Бурдые П. Практический смысл / П. Бурдые. – СПб., 2001. – С. 230.
4. Бурдые П. Социология политики: пер. с фр. Н.А. Шматко / сост., общ. ред. и предисл. Н.А. Шматко. – М., 1993. – 320 с.
5. Кондратьев Н.Д. Основные проблемы экономической статики и динамики. Предварительный эскиз / Н.Д. Кондратьев. – М., 1991. – С. 275.
6. Ортега-и-Гассет Х. Эстетика философия культуры / Х. Ортега-и-Гассет. – М. : Искусство, 1991. – 380 с.
7. Социальное развитие [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/socialnoe-razvitie.html>.
8. Шмутцер Э. Симметрии и законы сохранения в физике / Э. Шмутцер. – М. : Мир, 1974. – 160 с.
9. Collins R. Theoretical Sociology / R Collins. – San Diego : Harcourt Brace Jovanovich, 1988. – 180 p.
10. Ljakh W. The effect genetic and environmental factors on the development of motor coordination abilities in children age 7–10 years / W. Ljakh // Physical Education and Sport. – 2002. – № 2. – P. 267–276.

Стаття надійшла до редакції 03.09.2013.

Ганжа О.В. Концептуализация понятия “социальная зрелость” в работах классиков социологической мысли

В статье концептуализировано понятие “социальная зрелость” в рамках социологического дискурса. Исследована проблема социальной зрелости в рамках социологических исследований. Проведён сравнительный анализ проблематики социальной зрелости в рамках социологической и других наук.

Ключевые слова: личность, теория личности, зрелость, взрослость, социальная зрелость.

Ganja O. Conceptualization concept of “social maturity” in the works of classics of sociological

In general, under the social maturity within sociological discourse we propose to realize the opportunity to realize their social potential within the social space based on the features of the social and political system, and society through consonance between the values of the dominant social groups on an individual within the coordination within the social time.

Key words: personality theory of personality, maturity, maturity, social maturity.